

Date: 5th October-2026

TURKIYAGA 1923–1963-YILLARDA KELGAN XORIJIY TURISTLARNING SAYOHAT MAQSADLARI VA IJTIMOIIY-MADANIY XUSUSIYATLARI

Muallif: **Kubayev Ro‘zimurod Hikmatillayevich**

Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti assistent o‘qituvchi.
Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya: Mazkur maqolada 1923–1963-yillarda Turkiyada xorijiy turistlar tipologiyasining shakllanishi, ularning sayohat maqsadlari, tarixiy-madaniy merosga qiziqishi hamda ijtimoiy-madaniy xususiyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, xorijiy turistlar va mahalliy aholi o‘rtasidagi munosabatlarning turistik muhit shakllanishidagi o‘rni, turizm tarixini inson omili, sayohat motivlari va madaniyatlararo muloqot nuqtayi nazaridan o‘rganilgan

Kalit so‘zlar: Turkiya Respublikasi, xorijiy turistlar, turistlar tipologiyasi, inson omili, sayohat motivlari, tarixiy-madaniy meros, ilmiy-ma‘rifiy turizm, madaniyatlararo muloqot, turizm tarixi.

Abstract: This paper examines the formation of foreign tourist typologies in Türkiye between 1923 and 1963, focusing on their travel purposes, interest in historical and cultural heritage, and socio-cultural characteristics. It also explores the role of interactions between foreign tourists and the local population in shaping the tourist environment, approaching the history of tourism from the perspectives of human factors, travel motivations, and intercultural communication.

Keywords: Republic of Türkiye, foreign tourists, tourist typology, human factor, travel motivations, historical and cultural heritage, educational tourism, intercultural communication, tourism history.

Kirish

Turizm[1] zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy va hududiy rivojlanish jarayonlarida alohida o‘rin egallaydigan murakkab va ko‘p qirrali fenomen hisoblanadi. Jahon sayohat va turizm kengashi (World Travel & Tourism Council – WTTC)ning ma‘lumotiga ko‘ra 2025 yilda turizm va sayohatning jahon yalpi ichki mahsulotiga qo‘shgan hissasi 11,6 trillion AQSH dollarini tashkil etgan bo‘lib, bu jahon iqtisodiyotining qariyb 9,8 foiziga tengdir. Ayni paytda mazkur sohaning o‘sish sur‘ati 4,1 foizni tashkil etib, umumjahon iqtisodiy o‘sish ko‘rsatkichi (2,8 foiz)dan qariyb 50 foizga yuqori bo‘lgan. Bu holat turizmning nafaqat tiklanish jarayonida muhim omil, balki global iqtisodiy rivojlanishning strategik manbai ekanligini tasdiqlaydi. Ijtimoiy-iqtisodiy nuqtai nazardan ham turizm sohasining ahamiyati tobora ortib bormoqda. Jumladan, 2025 yilda mazkur tarmoq dunyo miqyosida 366 million ish o‘rnini (umumiy bandlikning 10,9 foizi) ta‘minlagan. Shuningdek, jahonda yaratilgan har uchta yangi ish o‘rnidan biri aynan turizm sohasi hissasiga to‘g‘ri kelishi ushbu tarmoqning mehnat bozoridagi hal qiluvchi rolini yaqqol namoyon etadi[2]

Date: 5th October-2026

XX asrda xalqaro turizmning jadal rivojlanishi turistlarning sayohat maqsadi, ehtiyojlari, xulq-atvori va ijtimoiy-demografik tarkibida sezilarli o'zgarishlarni yuzaga keltirdi. Shu bois turizm tarixini o'rganishda turistlar soni va infratuzilma bilan bir qatorda, turistlar tipologiyasining shakllanishi va rivojlanishini tahlil qilish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Turkiya Respublikasi xalqaro turizm rivojini tarixiy jihatdan kuzatish mumkin bo'lgan muhim mamlakatlardan biridir. 1923-yilda Respublika tashkil topganidan keyin turizm sohasi bosqichma-bosqich rivojlanib, mamlakatning tarixiy-madaniy merosi, geografik joylashuvi va tabiiy resurslari xorijiy turistlar oqimining kengayishiga ta'sir ko'rsatdi. Turli davrlarda Turkiyaga tashrif buyuruvchi turistlarning sayohat motivlari va xususiyatlari ham o'zgarib bordi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi 1923–1963-yillarda Turkiyada xorijiy turistlar tipologiyasining shakllanishi va rivojlanishini tarixiy jihatdan tahlil qilish hamda turli davrlarda turistlar tarkibi va sayohat motivlaridagi asosiy o'zgarishlarni aniqlashdan iborat. Tadqiqotda tarixiy-qiyosiy, davrlashtirish, adabiyotlar tahlili va hujjatlarni o'rganish usullaridan foydalaniladi.

1923–1950-yillarda Turkiyada xorijiy turistlar tarkibining shakllanishi

1923-yilda Turkiya Respublikasining tashkil topishi mamlakatda turizm rivojining yangi bosqichini boshlab berdi. Dastlab Istanbul xorijiy tashrif buyuruvchilarni jalb etuvchi asosiy markazlardan biri bo'lib qoldi. Keyinchalik Egey va O'rta yer dengizi sohillari hamda Anadoludagi tarixiy-madaniy yodgorliklar ham turistik jihatdan ahamiyat kasb eta boshladi. Saral va Malkoç (2018) tomonidan Cumhuriyet gazetasi va boshqa tadqiqotlar asosida jamlangan ma'lumotlarda 1920–1930-yillarda Istanbulga kelgan turli xorijiy guruhlar haqida ma'lumotlar keltiriladi. Jumladan, 1924-yil yozida Deniz Güzelliklerinden İstifade Cemiyeti orqali 56 kishilik bolgariyalik guruh tashrif buyurgan. 1925-yilda ruminiyalik matbuot vakillari, misrliklar va italiyalik Leganavale Cemiyeti a'zolari, 1926-yilda argentinalik sayyohlar hamda xorijiy kema orqali kelgan guruhlar qayd etilgan. 1929-yilda esa Amerika universiteti talabalari va bolgariyalik o'qituvchilardan iborat guruhlar tashrif buyurgan. Mazkur misollar dastlabki davrda Turkiyaga kelgan xorijliklar tarkibi turli mamlakatlar va ijtimoiy guruhlarini qamrab olganini ko'rsatadi.[3] 1923–1950-yillarda Turkiyaga kelgan xorijiy sayyohlarni Ushbu tashriflarni safar maqsadi va tashkil etilish xususiyatlariga ko'ra madaniy-ma'rifiy, ilmiy-akademik, kasbiy hamda uyushgan guruhli safarlar sifatida tahlil qilish mumkin. Biroq bunday tasnif tarixiy manbalarda qayd etilgan ma'lumotlarga asoslanishi, sayohatchilarning shaxsiy motivlari haqida esa ortiqcha xulosalar chiqarilmasligi lozim.

Turistlarni sayohatni tashkil etish xususiyatlariga ko'ra tasniflashda sotsiolog E. Cohen tomonidan ishlab chiqilgan tipologiya muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Olim turistlarni uyushgan ommaviy turistlar, individual ommaviy turistlar, kashfiyotchilar va sargardon sayohatchilar kabi guruhlariga ajratadi (Cohen, 1972).[4] Ushbu yondashuv 1923–1950-yillarda Turkiyaga tashrif buyurgan xorijliklarning safarlarini tashkil etish shakllarini tahlil qilishga yordam beradi. Biroq tarixiy manbalarda sayohatchilarning

Date: 5th October-2026

shaxsiy motivlari to'liq qayd etilmagani sababli ularni mazkur toifalarga ajratishda ehtiyotkorlik talab etiladi.

Bu davrda turizm tashkilotlari, ilmiy muassasalar va matbuot vakillarining faoliyati xalqaro tashriflarni tashkil etishda muhim o'rin tutdi. Istanbulning tarixiy-madaniy merosi xorijiy sayohatchilarni jalb etuvchi omillardan biri bo'lgan. Shu bilan birga, iqtisodiy cheklovlar va Ikkinchi jahon urushi bilan bog'liq xalqaro vaziyat turizmning rivojlanish imkoniyatlariga ta'sir ko'rsatdi. Shuning uchun 1923–1950-yillarni Turkiyada ommaviy turizm to'liq shakllangan davr sifatida emas, balki xorijiy tashriflar va turistik faoliyatning tashkiliy asoslari rivojlangan bosqich sifatida baholash mumkin.

Bu davrda Turkiyada turizm ilk bora rivojlanib hukumat bu sohani davlat siyosatiga aylantirdi va butun dunyodan sayyohlar oqimini ko'tarish uchun ijobiy qarorlar chiqara boshladi. Xususan, 1950-yillardan boshlab davlatning turizm sohasidagi siyosati faollashdi. 1953-yilda 6086-sonli Turizmni rag'batlantirish qonunining qabul qilinishi sohani davlat tomonidan tartibga solish va rivojlantirish yo'lidagi muhim qadamlardan bo'ldi.[5] 1958-yilda turizmni boshqarish tizimidagi institutsional o'zgarishlar sohaning rivojlanishiga zamin yaratdi. Rejalashtirilgan rivojlanish davridan avvalgi bosqichda Sayyohlik jamiyati va Türkiye Turing Kulübü (TTOK) kabi ixtisoslashgan tashkilotlar Turkiyada turizm sohasining institutsional shakllanishida muhim poydevor vazifasini o'tadi. Ammo Turkiyadagi xorijiy turistlar harakati o'rganilganda, 1923–1962-yillar oralig'ida, ayniqsa, Istanbul, Egeybo'yi va Anadoluning ayrim hududlariga sayohatlar amalga oshirilgan bo'lsa-da, turizm sohasida rejali va izchil rivojlanish kuzatilmaganini ko'rish mumkin. Ushbu davrda Birinchi jahon urushining oqibatlari, 1929-yildagi iqtisodiy inqiroz va Ikkinchi jahon urushi kabi butun dunyoga ta'sir ko'rsatgan yirik voqealar sodir bo'lgan. 1960-yillardagi siyosiy voqealar ham mamlakatga tashrif buyuruvchi sayyohlar oqimini keskin kamaytirib yubordi.

1950–1962-yillardagi statistik ma'lumotlar Turkiyada xalqaro turizm asta-sekin rivojlanganini ko'rsatadi. Jadvaldan ko'rinishicha⁵, mamlakatga kelgan xorijliklar soni 1950-yildagi 28 625 nafardan 1962-yilda 198 228 nafarga yetgan. Biroq turizm daromadlari bir maromda o'smagan: 1951-yilda 15 mln AQSH dollarini tashkil etgan daromad 1958-yilda 2,6 mln dollargacha kamaygan, 1962-yilda esa 8,3 mln dollarga ko'tarilgan. Ushbu tafovut turistik tashriflar soni bilan iqtisodiy tushumlar o'rtasida doimo mutanosiblik bo'lmaganini ko'rsatadi. Shu sababli mazkur davrni Turkiyada turizmning xalqaro miqyosda kengayishi va uni rejali asosda rivojlantirish uchun institutsional zamin shakllangan bosqich sifatida baholash mumkin.[6] 1950–1962-yillarda Turkiyada turistlar sonining ortishi madaniy-tarixiy merosga qiziquvchi sayyohlar bilan bir qatorda, dam olish va yangi hududlarni kashf etishga intilgan turistlar oqimi kengayganini ko'rsatadi. Bu jarayonda turizm tashkilotchilari, tadbirkorlar va mahalliy aholining xorijiy mehmonlarni jalb etish hamda ularga xizmat ko'rsatishdagi faoliyati muhim inson omili bo'ldi. 1960-yildan keyin besh yillik rivojlanish rejalarining joriy etilishi esa turistlar ehtiyojlarini hisobga olish va turistik xizmatlarni takomillashtirishga yangi imkoniyatlar yaratdi.

⁵ Köseoğlu A., Ünüsan Ç., Sezgin M. 1923'ten Günümüze Türk Turizm Pazar(Lar)ının Gelişimi // Akşehir Meslek Yüksekokulu Sosyal Bilimler Dergisi. – 2023. – Sayı 16. – B. 174

Xulosa

1923–1963-yillarda Turkiyada xorijiy turistlar tarkibi va sayohat maqsadlari mamlakatdagi siyosiy, iqtisodiy hamda institutsional o'zgarishlar ta'sirida bosqichma-bosqich o'zgarib bordi. Respublikaning dastlabki yillarida Turkiyaga tashrif buyurgan xorijliklar orasida ilmiy-ma'rifiy guruhlar, matbuot vakillari, kasbiy safar ishtirokchilari va uyushgan sayohatchilar alohida o'rin egalladi. Bu holat dastlabki turizmning madaniy, ilmiy va ijtimoiy aloqalar bilan uzviy bog'liq bo'lganini ko'rsatadi. E. Cohen tipologiyasi sayohatchilarni safarlarni tashkil etish xususiyatlariga ko'ra tasniflash uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu yondashuv tarixiy ma'lumotlarni tahlil qilishga yordam bersada, o'sha davr turistlarini muayyan toifalarga kiritishda tarixiy manbalarda qayd etilgan dalillarga tayanish zarur. Shu bois 1923–1963-yillardagi xorijiy turistlar tipologiyasini faqat sayohat maqsadi asosida emas, balki guruhlarining tarkibi va safarlarni tashkil etish shakllari bilan bog'liq holda o'rganish muhimdir. 1950-yillardan boshlab turizm siyosatining faollashishi, 1953-yilda Turizmni rag'batlantirish qonunining qabul qilinishi va institutsional o'zgarishlar xorijiy turizmning rivojlanishi uchun yangi sharoit yaratdi. Natijada Turkiyada turistik faoliyatning tashkiliy asoslari kengayib, xorijiy tashriflarni turli mezonlar bo'yicha o'rganish imkoniyati ortdi. Bu jarayonda insonlarning tarixiy-madaniy merosga qiziqishi, ilmiy izlanishlari va boshqa xalqlar bilan muloqotga intilishi ham turistlar safarlarining mazmunini belgilovchi omillardan bo'ldi. Umuman, 1923–1963-yillar Turkiyada xorijiy turistlar tipologiyasining dastlabki xususiyatlari namoyon bo'lgan va turistik tashriflarni tashkil etish shakllari rivojlangan davr sifatida baholanishi mumkin. Mazkur davrni tipologik jihatdan o'rganish Turkiyada xorijiy turistlar tarkibi va sayohat motivlaridagi o'zgarishlarni aniqlash, shuningdek, turizm rivojida institutsional sharoitlar bilan inson omili o'rtasidagi bog'liqlikni ochib berishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Matxoliqov Q. "Turizm tushunchasining shakllanishi: tarixiy va nazariy tahlil" // O'zbekiston Milliy universiteti xabarlar. Вестник НУУЗ. АСТА NUUZ. 2026. № 7.
2. <https://wtcc.org/news/travel-tourism-sees-best-year-ever,-outpacing-the-global-economy-in-2025>
3. Bingöl Serhat. "1923–2023: Türkiye'de Yabancı Turist Tipolojisinin Dönüşümü" // Cilt 34, Sayı 3, Özel Sayı. 2023. b. 29.
4. Cohen E. Toward a Sociology of International Tourism // Social Research. – 1972. – Vol. 39, No. 1. – P. 164–182.
5. Umut Güteryüz. Türkiye'de Turizmin Tarihsel Gelişimi. – Erzurum: Paradigma Akademi Yayınları, 2022. – B. 9
6. Köseoğlu A., Ünüsan Ç., Sezgin M. 1923'ten Günümüze Türk Turizm Pazar(Lar)ının Gelişimi // Akşehir Meslek Yüksekokulu Sosyal Bilimler Dergisi. – 2023. – Sayı 16. – B. 174